

DAWID JAN WALCZAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
<https://orcid.org/0000-0003-3336-6335>
dawid.walczak@amu.edu.pl

Dopuszczalność wskazania spadkobiercy przez odwołanie się do okoliczności pozatestamentowych

Designating an heir by reference to sources other than the last will

Abstract: The purpose of this article is to analyze the issue of the admissibility of the designation of an heir by reference to sources other than a last will. The provisions in the fourth book of the Civil Code *expressis verbis* do not allow such a possibility, and this issue has not yet met with significant interest in the literature. The author presents regulations concerning the establishment of an heir and interpretation of a last will. Contradictory views on the admissibility of such a testamentary disposition are contrasted, especially in the context of the scope of freedom of testation. At the end of the article, the author expresses his own position on the background of the presented argumentation.

Keywords: last will, testament, appointment to inheritance, freedom of testation, heir, succession

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest analiza dopuszczalności wskazania spadkobiercy przez odwołanie się do okoliczności pozatestamentowych. Chodzi zatem przede wszystkim o udzielenie odpowiedzi na istotne z praktycznego i teoretycznego punktu widzenia pytanie, czy w świetle obowiązujących przepisów Kodeksu cywilnego¹, a w szczególności art. 948 i 959 k.c. dopuszczalne jest powołanie spadkobiercy do spadku w ten sposób, że jego identyfikacja i indywidualizacja możliwa będzie wyłącznie ze wskazanym przez testatora w testamencie przedmiotem, dokumentem, nośnikiem danych lub oświadczeniem wskazanej w testamencie osoby trzeciej.

1. Ogólna charakterystyka powołania spadkobiercy

Zgodnie z art. 959 k.c. spadkodawca może powołać do całości lub części spadku jedną lub kilka osób. Powołanie spadkobiercy jest najważniejszym i z reguły podstawowym, choć niekoniecznym, rozrządzeniem testamentowym². Często cały testament ogranicza się wyłącznie do tego rozrządzenia, bowiem pozwala na wy-

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1360 z późn. zm.), dalej: k.c.

² Na ten temat przede wszystkim K. Osajda, *Ustanowienie spadkobiercy w testamencie w systemach prawnych common law i civil law*, Warszawa 2009.

łączenie ustawowego porządku dziedziczenia i ukształtowanie go według własnego uznania³. Jak wynika z art. 926 § 2 i 3 k.c., powołanie do spadku na podstawie testamentu ma pierwszeństwo przed powołaniem do dziedziczenia wynikającym z ustawy, a w konsekwencji w takim zakresie, w jakim dojdzie do dziedziczenia na podstawie testamentu, wyłączone zostanie dziedziczenie ustawowe⁴.

Powołana do spadku może zostać zarówno każda osoba fizyczna, która w chwili otwarcia spadku ma zdolność dziedziczenia, dziecko w chwili otwarcia spadku już poczęte, jeżeli urodzi się żywe, jak i osoba prawna istniejąca w chwili śmierci spadkodawcy (art. 927 § 1 i 2 k.c.). Spadkobiercą może być również jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną, a także fundacja ustanowiona w testamencie przez spadkodawcę, jeżeli zostanie wpisana do rejestru w ciągu dwóch lat od ogłoszenia testamentu⁵.

Możliwość ustanowienia w testamencie spadkobiercy stanowi jeden z przejawów swobody testowania⁶. Mówiąc o swobodzie testowania, można przyjąć różne punkty widzenia. Po pierwsze, można tym pojęciem obejmować wolność dokonywania rozrządzeń na wypadek śmierci w ogóle (ujęcie szersze) albo swobodę podejmowania rozrządzeń *mortis causa* w ramach testamentu (ujęcie węższe). W ostatnim przypadku ze swobody testowania wyłącza się inne niż testament czynności *mortis causa*, zarówno jednostronne, jak i dwustronne (umowy). Takie rozumienie swobody testowania nie obejmowałoby zwłaszcza umów dziedziczenia tam, gdzie są one dopuszczalne. Po drugie, zarówno w ujęciu szerszym jak i węższym, można swobodę testowania rozpatrywać w sensie abstrakcyjnym lub konkretnym. W pierwszym przypadku chodzi o przedstawienie modelu swobody testowania w oderwaniu od konkretnego ustawodawstwa. Model taki niewątpliwie nie byłby jednolity, a w jego ramach można by wyróżnić wiele rozwiązań alternatywnych. W ujęciu konkretnym natomiast chodzi o przedstawienie swobody testowania na tle danego systemu prawa⁷.

Przez swobodę testowania rozumie się możliwość dokonywania przez jednostkę (testatora), w drodze testamentu, prawnie skutecznych rozrządzeń swoim majątkiem na wypadek śmierci. Rozrządzenia te mogą być różne, np. ustanowienie spadkobiercy (art. 959 i n. k.c.), ustanowienie zapisu lub polecenia (art. 968 i n. k.c.), wydziedziczenie (art. 1008 i n. k.c.) lub wykluczenie niektórych potencjalnych spadkobierców ustawowych od dziedziczenia ustawowego bez równoczesnego usta-

³ E. Skowrońska, *Z problematyki powołania spadkobiercy w testamencie*, „Palestra” 1993, nr 37, z. 1-2, s. 5.

⁴ E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, Warszawa 2004, s. 134; M. Zelek, *Komentarz do art. 926*, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. III: *Komentarz. Art. 627-1088*, Legalis/el 2022, nb. 1.

⁵ Do jednostek takich stosuje się odpowiednio przepisy o osobach prawnych (art. 33¹ KC). Zob. A. Kawałko, *Komentarz do art. 927*, [w:] M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. VI: *Spadki (art. 922-1087)*, Warszawa 2019, nb. 11-12, s. 124-125.

⁶ M. Niedośpiał, *Swoboda testowania*, Bielsko-Biała 2002, s. 92-93.

⁷ Idem, *Testament. Zagadnienia ogólne testamentu w polskim prawie cywilnym*, Kraków-Poznań 1993, s. 91-92.

nowienia spadkobiercą innych osób (tzw. testament negatywny)⁸. Zasada swobody testowania jest fundamentem polskiego prawa spadkowego. Jej istota sprowadza się do tego, że każdy mający zdolność testowania może w drodze testamentu dokonać rozrządzeń swym majątkiem na wypadek śmierci⁹. Tego rodzaju rozrządzenie może nastąpić także w ramach innych niż testament dyspozycji, dopuszczalnych na mocy przepisów szczególnych¹⁰. Jako przykłady wskazać można dyspozycję wkładem bankowym na wypadek śmierci¹¹ oraz darowiznę *mortis causa*¹². Swoboda testowania, obok swobody umów i swobody korzystania ze swojego mienia, należy do podstawowych wolności prawa prywatnego¹³.

Wyróżnić można kilka aspektów swobody testowania, takich jak: prawo do sporządzenia testamentu, wybór formy testamentu, swobodę co do treści testamentu oraz swobodę w zakresie sposobu sformułowania ostatniej woli w testamencie¹⁴.

2. Sposób powołania spadkobiercy – uwagi wstępne

Wyróżnia się dwa sposoby ustanowienia spadkobiercy: bezpośredni i pośredni. Powołanie spadkobiercy można nazwać bezpośrednim wówczas, gdy zindywidualizowanie spadkobiercy jest tak precyzyjne, że zbędna jest wykładnia postanowienia o jego powołaniu. Do bezpośredniego powołania spadkobiercy wystarczające jest

⁸ Por. S. Wójcik, F. Zoll, *Testament*, [w:] B. Kordasiewicz (red.), *Prawo spadkowe, System Prawa Prywatnego*, t. 10, Warszawa 2015, s. 334 i n.

⁹ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959, s. 284; S. Wójcik, *Testament*, [w:] J.S. Piątowski (red.), *System prawa cywilnego*, t. IV: *Prawo spadkowe*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, s. 173; E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, op. cit., s. 125 i n.; M. Niedośpał, *Testament...*, op. cit., s. 91 i n.

¹⁰ S. Wójcik, *Testament*, op. cit., s. 173 i n.; M. Niedośpał, *Testament...*, op. cit., s. 91 i n.; E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, op. cit., s. 125 i n.; P. Księżak, *Zachówek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2012, s. 17.

¹¹ Zob. art. 56 ust. 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2439 z późn. zm.).

¹² Por. uchwała SN z 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13 w której wskazano, że: „dopuszczalne jest zawarcie umowy darowizny na wypadek śmierci, jeżeli jej przedmiotem są konkretne rzeczy lub prawa, a umowa nie jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego”. Orzeczenie to spotkało się jednak z różnie oceną doktryny; zob. np. J. Masiubański, *Glosa do uchwały SN z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13*, „Rejent” 2014, nr 12, s. 115-130; M. Bajerski, *Glosa do uchwały SN z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2016, nr 1, s. 241-254; P. Księżak, *Dopuszczalność darowizny na wypadek śmierci. Glosa do uchwały SN z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13*, „Państwo i Prawo” 2015, nr 10, s. 123-128; G. Wolak, *Darowizna mortis causa. Glosa do uchwały SN z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13*, „Rejent” 2014, nr 7, s. 117-136.

¹³ H.P. Tschäppeler, *Die Testierfreiheit zwischen Freiheit des Erblassers und Gleichheit der Nachkommen*, Zürich 1983, s. 2; J. Ebke, *Testierfreiheit und Pflichtteilsrecht. Die Antinomie von Freiheit und Pflicht des Erblassers in familienerbrechtlicher Perspektive*, Tübingen 2004, s. 4.

¹⁴ Zob. K. Osajda, *Komentarz do art. 941*, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legis/el 2021, nb. 50-54.

posłużenie się jego imieniem i nazwiskiem, zaś w przypadku osoby prawnej – nazwą i np. numerem w KRS. Pośrednie będzie zaś powołanie, gdy stosowna klauzula testamentowa wymaga interpretacji, aby odkodować, kim jest spadkobierca, np. gdy testator ustanowi spadkobiercą najstarszego syna lub posłuży się pseudonimem spadkobiercy¹⁵.

Z uwagi na okoliczność, że testament jest jednostronną czynnością prawną na wypadek śmierci i przy jego interpretacji nie ma zasługujących na ochronę interesów osób trzecich, ustawodawca modyfikuje ogólne reguły odnoszące się do wykładni oświadczenia woli (art. 65 § 1 k.c.), kształtując je w odniesieniu do testamentu w myśl teorii woli¹⁶. Zgodnie z art. 948 § 1 k.c. testament należy tak tłumaczyć, aby zapewnić możliwie najpełniejsze urzeczywistnienie woli spadkodawcy. Z kolei art. 948 § 2 k.c. stanowi, że jeżeli testament może być tłumaczony rozmaicie, należy przyjąć wykładnię pozwalającą utrzymać rozrządzenia spadkodawcy w mocy i nadać im rozsądną treść. Przepis ten nie reguluje jednak dopuszczalności uwzględnienia okoliczności zewnętrznych w stosunku do treści interpretowanego testamentu. Jednak zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie co do zasady przyjmuje się, iż dopuszczalne¹⁷ lub wręcz konieczne¹⁸ jest uwzględnienie takich okoliczności w procesie wykładni testamentu. W orzecznictwie SN dopuszczono także możliwość ustalenia w drodze wykładni osoby spadkobiercy¹⁹.

¹⁵ Zob. idem, *Komentarz do art. 959*, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis/el 2021, nb. 35-43; E. Bystrzyńska-Fornal, *Oznaczenie (określenie) osoby spadkobiercy w testamencie*, „Przegląd Sądowy” 2004, nr 2, s. 59-60.

¹⁶ Z. Radwański, *Wykładnia testamentów*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1993, nr 1, s. 5-30; M. Rzewuski, *Wykładnia testamentu a okoliczności zewnętrzne towarzyszące testowaniu*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 1, s. 106-119; P. Księżak, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, s. 181.

¹⁷ Zob. postanowienie SN z dnia 28 października 1997 r., I CKN 276/97, OSNC 1998, nr 4, poz. 63; postanowienie SN z dnia 13 lutego 2001 r., II CKN 378/00, LEX nr 550937; postanowienie SN z dnia 13 czerwca 2001 r., II CKN 543/00, OSNC 2002, nr 1, poz. 14; postanowienie SN z dnia 6 maja 2005 r., II CK 676/04, LEX nr 603159; postanowienie SN z dnia 14 lipca 2005 r., III CK 694/04, LEX nr 604040; wyrok SN z dnia 6 października 2016 r., IV CSK 825/15, LEX nr 2191475; wyrok SN z dnia 5 września 2008 r., I CSK 51/08, LEX nr 465963; J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1990, s. 124; J. Wierciński, *Uwagi o zamiarze testowania (animus testandi)*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 7-8, s. 140.

¹⁸ Tak: M. Rzewuski, *Wykładnia słusznościowa testamentu*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z. 17, s. 231.

¹⁹ Por. postanowienie SN z dnia 29 maja 2018 r., I CSK 43/18, LEX nr 2508122; postanowienie SN z dnia 13 czerwca 2001 r., II CKN 543/00, OSNC 2002, nr 1, poz. 14. Pogląd ten jest dyskusyjny w doktrynie, zob. stanowiska aprobujące: B. Rakoczy, *Glosa do postanowienia SN z dnia 13 czerwca 2001 r.*, II CKN 543/00, „Przegląd Sądowy” 2002, nr 10, s. 123-129; P. Dzienis, *Glosa do postanowienia SN z dnia 13 czerwca 2001 r.*, II CKN 543/00, „Palestra” 2002, nr 11-12, s. 231-239 oraz krytyczne: M. Niedośpiał, *Glosa do postanowienia SN z dnia 13 czerwca 2001 r.*, II CKN 543/00, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 9, s. 141-148. Wskazano także, iż tą drogą nie można ustalić Skarbu Państwa jako spadkobiercy; tak: E. Niezbecka, *Komentarz do art. 948*, [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV: *Spadki*, Warszawa 2015, s. 134; odmiennie: M. Niedośpiał, *Glosa do postanowienia...*, op. cit., s. 146.

3. Powołanie do spadku poprzez upoważnienie osoby trzeciej do desygnowania spadkobiercy

Testator, chcąc rozrządzić majątkiem na wypadek śmierci, mógłby uznać, że właściwym rozwiązaniem będzie powołanie spadkobiercy w ten sposób, że wyznaczy i upoważni w testamencie pewną osobę do wskazania spadkobiercy po otwarciu spadku. Takie powołanie do spadku nie wskazywałoby *expressis verbis* osoby spadkobiercy, lecz pozwalałoby na jego ustalenie poprzez odwołanie się do okoliczności pozat testamentowych, tj. do oświadczenia woli wskazanej osoby trzeciej. Tym samym osoba wskazana przez testatora byłaby w istocie źródłem informacji pozwalającej na zindywidualizowanie spadkobiercy. Powołanie spadkobiercy w ten sposób wynikałoby z testamentu, zatem dyspozycje zawarte w art. 941 i 959 k.c. nie stanowiłyby przeszkody dla uznania ważności tak sformułowanego rozrządzenia. Mając zaś na względzie art. 948 § 1 k.c., taki testament, a więc również rozrządzenie w nim zawarte, należałoby tłumaczyć tak, aby zapewnić możliwie najpełniejsze urzeczywistnienie woli spadkodawcy.

Nie można jednak zapominać o pozostałych przepisach prawa spadkowego, wśród których znajdują się liczne ograniczenia swobody testowania²⁰. Jednym z nich jest zakaz sporządzenia oraz odwołania testamentu przez przedstawiciela (art. 944 § 2 k.c.)²¹. W doktrynie wskazuje się, że właśnie ten przepis, formułujący wymóg osobistego sporządzenia testamentu przez spadkodawcę, stanowi przeszkodę w uznaniu dopuszczalności rozrządzenia testamentowego, w myśl którego inna niż testator osoba miałaby wskazać podmiot, który ma zostać spadkobiercą²². Tożsame stanowisko prezentowane jest w judykaturze²³. Dyskusyjna pozostaje jednak kwestia pozostawienia osobie trzeciej możliwości ustalenia i stwierdzenia, kto został powołany do spadku, na podstawie określonych przez testatora obiektywnych kryteriów²⁴. Argumentem przemawiającym za ważnością tak sformułowanego

²⁰ Por. S. Wójcik, F. Zoll, *Testament*, op. cit., s. 340-341; M. Niedośpiał, *Swoboda testowania*, op. cit., s. 139-150.

²¹ Zob. szerzej: K. Grzegorzczak, *Zasada osobistości testamentu w prawie polskim*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2020, z. 1, s. 99-135.

²² Tak np.: J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, op. cit., s. 127; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, *Komentarz do art. 959*, [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. VI: *Spadki*, Warszawa 2017, nb. 9, s. 205-206; E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, op. cit., s. 136; S. Wójcik, F. Zoll, *Testament*, op. cit., s. 426-427; E. Niezbecka, *Komentarz do art. 959*, [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV: *Spadki*, Warszawa 2015, s. 169; M. Pazdan, *Komentarz do art. 959*, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. II: *Komentarz. Art. 450-1088*, Warszawa 2021, s. 1181.

²³ Postanowienie SN z dnia 13 czerwca 2001 r., II CKN 543/00, OSNC 2002, nr 1, poz. 14. Zob. także postanowienie SN z dnia 12 października 2001 r., V CKN 503/00, OSP 2002, nr 11, poz. 141.

²⁴ Możliwość taką negują bądź uznają za kontrowersyjną m.in.: E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, *Komentarz do art. 959*, op. cit., s. 205-206; J. Ciszewski, J. Knabe, *Komentarz do art. 959*, [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 1702; M. Zelek, *Komentarz do art. 959*, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. III: *Komentarz. Art. 627-1088*, Legalis/el 2022, nb. 9; możliwość

rozrządzenia jest okoliczność, że zaangażowanie osoby trzeciej ma wyłącznie charakter pomocniczy²⁵.

Wydaje się jednak, że zasada osobistego sporządzenia testamentu nie stoi na przeszkodzie powołaniu spadkobiercy w taki sposób, że osoba trzecia na mocy woli wyrażonej przez spadkodawcę w osobiście sporządzonym testamencie miałyby po śmierci testatora dokonać stwierdzenia, kto spełnia określone przez spadkobiercę obiektywne kryteria, jeżeli każdą z osób branych pod uwagę przy dokonywaniu stwierdzenia spadkobierca zindywidualizuje ze stopniem dokładności wymaganym dla powołania spadkobiercy. Powołanie spadkobiercy w ten sposób byłoby jednak dokonane z naruszeniem art. 962 k.c., zgodnie z którym co do zasady nie jest możliwe powołanie spadkobiercy z zastrzeżeniem warunku lub terminu. Wydaje się bowiem, że pozostawienie osobie trzeciej możliwości dokonania stwierdzenia, kto ma dziedziczyć, jest w istocie powołaniem do dziedziczenia z zastrzeżeniem warunku polegającego na tym, że osoba trzecia w ogóle dokona tego stwierdzenia (co jest zdarzeniem przyszłym i niepewnym). Nie ma także instrumentów prawnych przymuszających wskazaną w testamencie osobę do desygnowania spadkobiercy. Jeżeli natomiast testator przewidziałby w testamencie termin do dokonania takiej czynności, którego bezskuteczny wpływ powodowałby wskazanie określonej osoby jako spadkobiercy, wówczas oznaczenie osoby spadkobiercy nastąpiłoby z zastrzeżeniem terminu²⁶. Tym samym nie jest możliwe powołanie spadkobiercy w ten sposób, że testator pozostawi osobie trzeciej możliwość stwierdzenia po śmierci testatora, kto spośród wskazanych przez spadkodawcę osób spełnia podane przez niego obiektywne kryteria.

Jednakże nic nie stoi na przeszkodzie, by testator wskazał w treści testamentu osobę, która może być pomocna w wykładni testamentu. W przypadku ustalania woli spadkodawcy *de lege lata* dopuszczalne jest wykorzystanie wszelkich środków dowodowych, nie wyłączając dowodu z zeznań świadków oraz z przesłuchania stron. Jeżeli dzięki sięgnięciu do pozatrześciowych wskazówek interpretacyjnych i skorzystaniu z dodatkowych środków dowodowych, w tym dowodów osobowych, znaczenie postanowienia testamentowego określającego osoby powołane do spadku może być doprecyzowane, jego skuteczność nie może być podważana²⁷.

taką dopuszczają: F. Błahuta, *Komentarz do art. 959*, [w:] F. Błahuta et al., *Kodeks cywilny. Komentarz KC*, t. III, 1972, s. 1886; M. Pazdan, *Komentarz do art. 959*, op. cit., s. 1181; L. Stecki, *Komentarz do art. 959*, [w:] J. Winiarz (red.), *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. II, Warszawa 1989, s. 854; M. Niedośpiał, *Glosa do postanowienia...*, op. cit., s. 147.

²⁵ Zob. zamiast wielu: S. Wójcik, *Testament*, op. cit., s. 223.

²⁶ Zob. szerzej: M. Zelek, *Komentarz do art. 959*, op. cit.

²⁷ Por. uchwała SN z dnia 26 lutego 2021 r., III CZP 24/20, OSNC 2021, nr 9, poz. 59.

4. Powołanie do spadku poprzez wskazanie osób uwiecznionych na fotografii

Spadkodawca, chcąc ustanowić spadkobierców, może uznać, że powoła do spadku osobę lub osoby wskazane na fotografii. Dla rozważań o skuteczności tak skonstruowanego rozrządzenia istotne znaczenie ma uchwała Sądu Najwyższego z 26 lutego 2021 roku²⁸. W zaistniałym stanie faktycznym spadkodawca pozostawił po sobie testament własnoręczny zawierający rozrządzenie o treści: „Mój majątek po uregulowaniu ewentualnych zobowiązań moich należy rozdzielić po równo pomiędzy moich przyjaciół (mężczyzn z mojego zdjęcia)”. Do testamentu nie było dołączone żadne zdjęcie, natomiast w rzeczach osobistych spadkodawcy, które znajdowały się w jego szafce w zakładzie pracy, znaleziono kolorową, w formacie A4, kserokopię kolażu dziewięciu zdjęć przedstawiających 11 mężczyzn. Wcześniej kserokopia ta znajdowała się w lokalach, w których spadkodawca mieszkał. Sąd drugiej instancji zwrócił się do Sądu Najwyższego z wnioskiem o rozstrzygnięcie następującego zagadnienia prawnego: czy w sytuacji, gdy treść testamentu własnoręcznego nie pozwala na ustalenie kręgu osób powołanych przez spadkodawcę do spadku, gdyż wskazano w nim jako spadkobierców przyjaciół spadkodawcy (mężczyzn z bliżej nieokreślonego zdjęcia), możliwe jest dociekanie woli osoby sporządzającej testament na podstawie zeznania świadków lub samej (osoby) zainteresowanej dziedziczeniem. Sąd Najwyższy, dystansując się nieco od stanu faktycznego sprawy, odpowiedział na wyższym poziomie ogólności niż ten, którego najprawdopodobniej oczekiwał sąd pytający i stwierdził, że „wykładni testamentu należy dokonywać z uwzględnieniem okoliczności jego sporządzenia, które mogą być ustalane z wykorzystaniem wszelkich środków dowodowych”.

W swojej argumentacji Sąd Najwyższy wyszedł od ugruntowanych już w orzecznictwie i w literaturze przesłanek, że spadkobierca nie musi być wymieniany w testamencie, a wystarczy, by został wskazany w jakikolwiek sposób umożliwiający jego identyfikację. Natomiast jeżeli taka definicja spadkobiercy jest niewystarczająco precyzyjna, należy postarać się ustalić jego znaczenie, odwołując się do dodatkowych wytycznych, także zewnętrznych w stosunku do treści testamentu. Zdaniem Sądu Najwyższego, dokonując wykładni takiego testamentu, oprócz jego tekstu i językowych reguł znaczeniowych należy brać pod uwagę okoliczności jego sporządzenia, a więc te, które miały miejsce przed oświadczeniem woli i towarzyszącym jego złożeniu. Okoliczności te można zaś zweryfikować dowolnymi dowodami²⁹.

²⁸ Uchwała SN z dnia 26 lutego 2021 r., III CZP 24/20, OSNC 2021, nr 9, poz. 59; zob. także P.M. Zdani-kowski, *Gloss to the Resolution of the Supreme Court of 26 february 2021, III CZP 24/20 (on the Interpretation of the Will)*, „Review of European and Comparative Law” 2021, vol. 47 (4), s. 235-244; G. Wolak, *Wykładnia testamentu a określenie osoby spadkobiercy w testamencie*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2020, nr 2-3, s. 61-85.

²⁹ Możliwość wykorzystania w takiej sytuacji wszelkich środków dowodowych, nie wyłączając dowodu z zeznań świadków oraz z przesłuchania stron, uznawana jest w orzecznictwie także *de lege lata*. Por. uchwała SN z dnia 29 maja 1987 r., III CZP 25/87, OSNCP 1988, nr 9, poz. 117; postanowienie SN z dnia

Nadto Sąd Najwyższy wskazał, iż jeżeli dzięki sięgnięciu do pozatresciowych wskazówek interpretacyjnych i skorzystaniu z dodatkowych środków dowodowych, w tym dowodów osobowych, znaczenie postanowienia testamentowego określającego osoby powołane do spadku może być doprecyzowane, jego skuteczność nie może być podważana. Także przy założeniu, kwestionowanym przez część doktryny, że art. 948 § 2 k.c. nie pozwala na uzupełnianie treści testamentu, choćby przez zastosowanie tzw. wykładni uzupełniającej. Czym innym bowiem jest ustalenie osoby powołanej do spadku w sytuacji, w której spadkodawca niewątpliwie miał konkretną osobę na względzie, a wątpliwość dotyczy jedynie jej identyfikacji, a czym innym określenie spadkobiercy wtedy, gdy testator nie podjął skonkretyzowanej decyzji w tym względzie, poprzestając jedynie na ogólnych wskazówkach mogących dotyczyć nieoznaczonego kręgu osób.

W przypadkach granicznych rozróżnienie to może nastęrczać pewnych wątpliwości, jednak zdaniem Sądu nie dotyczyły one okoliczności zaistniałego przypadku, ponieważ wskazanie jako spadkobierców „przyjaciół (mężczyzn z mojego zdjęcia)” pozwala na uznanie, zwłaszcza przy życzliwej wykładni testamentu (art. 948 § 2 k.c.), że zmarły powziął i wyraził decyzję co do kręgu spadkobierców (miał na myśli konkretnych mężczyzn, z konkretnego zdjęcia), lecz uczynił to nieprecyzyjnie, gdyż nie wskazał wprost, o jakie zdjęcie chodzi. Ten brak precyzji nie przekreśla jednak skuteczności rozrządzenia, gdyż w rachubę wchodzi konkretyzacja na podstawie dodatkowych okoliczności, także wtedy, gdy zmarły miał wiele zdjęć. Poprzestanie na określeniu „moje zdjęcie” – ze wskazaniem, że widnieją na nim przyjaciele – sugeruje, iż chodziło o zdjęcie (ewentualnie kolaż zdjęć) traktowane przez niego do śmierci w sposób szczególny, np. do którego był szczególnie przywiązany. Szczególne traktowanie stanowi okoliczność, którą potencjalnie da się odtworzyć za pomocą różnych środków dowodowych, w tym osobowych. Gdyby zdjęć takich było wiele i przedstawiały różne grupy mężczyzn, istotne mogłyby być dalsze okoliczności zewnętrzne, takie jak intensywność więzi osobistych z poszczególnymi osobami lub ewentualne, czynione za życia spadkodawcy, wypowiedzi dotyczące powołania do spadku³⁰. Tym samym *de lege lata* za dopuszczalne należy uznać ustanowienie spadkobiercy w ten sposób, że spadkodawca powoła do spadku osobę lub osoby uwiecznione na fotografii, o ile testator uczyni to w sposób na tyle precyzyjny, by było jasne, o jakie zdjęcie chodzi³¹.

16 kwietnia 1999 r., II CKN 255/98, OSNC 1999, nr 11, poz. 194; postanowienie SN z dnia 20 lipca 2005 r., II CK 2/05, LEX nr 152531; postanowienie SN z dnia 29 kwietnia 2009 r., II CSK 637/08, LEX nr 610215; postanowienie SN z dnia 12 maja 2017 r., III CZ 15/17, LEX nr 2312218; postanowienie SN z dnia 6 grudnia 2019 r., V CSK 362/18, OSNC 2020, nr 9, poz. 74; postanowienie SN z dnia 8 października 2004 r., V CK 184/04, LEX nr 277879; wyrok SN z dnia 27 czerwca 2007 r., II CSK 121/07, OSNC-ZD 2008, nr 2, poz. 41; uchwała SN (7) z dnia 13 listopada 1992 r., III CZP 120/92, OSNC 1993, nr 3, poz. 26.

³⁰ Por. postanowienie SN z dnia 28 października 1997 r., I CKN 276/97, OSNC 1998, nr 4, poz. 63.

³¹ Odmiennie G. Wolak, *Wykładnia testamentu...*, op. cit., s. 83. Zdaniem G. Wolaka, sama treść testamentu: „do spadku powołuję przyjaciół ze zdjęcia” wskazuje *prima facie* na jego bezskuteczność.

5. Ustanowienie spadkobiercy poprzez odesłanie do innego dokumentu

Zasadne wydaje się rozważenie, czy na gruncie polskiego k.c. dopuszczalne byłoby powołanie do spadku zawierające odwołanie do dokumentu niespełniającego wymogów przewidzianych dla żadnej z form testamentu. Na wstępie należy zaznaczyć, że np. szwajcarskie orzecznictwo zezwala na umieszczanie w treści testamentu tzw. odesłań do innych dokumentów. Co więcej, tego rodzaju odesłania wcale nie muszą odpowiadać rygorom formalnym przewidzianym dla jakiegokolwiek rozrządzenia *mortis causa*. Zasadniczym celem odesłania jest pozyskanie informacji potrzebnych do wyjaśnienia dyspozycji spadkodawcy zamieszczonych w testamencie³². Podobne rozwiązanie znane jest także prawu niemieckiemu. Na gruncie BGB spadkodawca może bowiem w treści testamentu powołać się na osobne pismo odpowiadające formie rozrządzenia innej niż uprzednio wykorzystana. Mimo iż powołanie się na takie pismo nie czyni go elementem testamentu, to jednak stanowi podstawę do weryfikacji faktycznej woli testatora, choćby z uwagi na fakt realizacji wymogów innej alternatywnej formy rozrządzenia³³. Jednakże zarówno w prawie niemieckim, jak i szwajcarskim opisywane rozwiązanie nie będzie skuteczne, gdy testator odwoła się do dokumentów, w których zawarto poszczególne dyspozycje majątkowe dopiero po fakcie sporządzenia testamentu³⁴.

Zgodnie z art. 941 k.c. rozrządzić majątkiem na wypadek śmierci można jedynie przez testament. Przepis ten wprowadza zasadę wyłączności testamentu przy dokonywaniu rozrządzeń na wypadek śmierci, a jego naruszenie prowadzi do uznania nieważności sporządzonego testamentu³⁵. Zamknięty katalog form testamentu stanowi ograniczenie swobody testowania, bowiem nie można sporządzić testamentu w dowolnej formie³⁶. Ograniczenie to doznaje pewnego złagodzenia poprzez pozostawienie testatorowi wyboru formy testamentu³⁷. Jednakże o ile samo rozrządzenie musi zostać uczynione w testamencie, to dopuszczalne jest skorzystanie z dowodów spoza testamentu, które mają pomóc w urzeczywistnieniu woli spadkodawcy lub w nadaniu jej rozsądnej treści umożliwiającej wykonanie³⁸. Wydaje się, że przy

³² P. Piotet, *Schweizerisches Privatrecht*, Band IV: *Das Erbrecht. Erster Halbband*, Basel-Stuttgart 1978, s. 234-235; M. Rzewuski, *Wykładnia testamentu...*, op. cit., s. 116.

³³ Tak: M. Rzewuski, *Wykładnia testamentu...*, op. cit., s. 116-117.

³⁴ Ibidem, s. 117; idem, *Podpis spadkodawcy na testamencie własnoręcznym*, Warszawa 2014, s. 99.

³⁵ K. Osajda, *Komentarz do art. 941*, op. cit., nb. 74-75.

³⁶ Por. M. Niedoślął, *Swoboda testowania*, op. cit., s. 81.

³⁷ D.J. Walczak, *Sporządzenie testamentu ustnego przy pomocy środków porozumiewania się na odległość*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 19, s. 1023-1024.

³⁸ Tak: K. Osajda, *Komentarz do art. 948*, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis/el 2021, nb. 42; M. Pazdan, *Komentarz do art. 948*, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. II: *Komentarz. Art. 450-1088*, Warszawa 2021, s. 1144-1145; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, *Komentarz do art. 948*, [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. VI: *Spadki*, Warszawa 2017, s. 151;

życzliwej interpretacji oświadczenia ostatniej woli według reguły *favor testamenti*, która co prawda nie znajduje bezpośredniego zastosowania do interpretacji przepisów prawa, byłoby możliwe uznanie tak sformułowanego rozrządzenia za ważne³⁹. Należy także mieć na względzie, że rygoryzmu obowiązującego przy sporządzaniu testamentu nie powinno się posuwać dalej, niż to wynika z wyraźnego przepisu ustawy oraz z celów, których osiągnięciu mają służyć wymagania formalne⁴⁰. Ani treść przepisów dotyczących rozrządzeń ostatniej woli (art. 941-948) i powołania do spadku *per se* (art. 959-967), ani ich cel nie sprzeciwiają się powoływaniu do spadku w formie odwołania do innego dokumentu. Za takim stanowiskiem przemawia także najnowsze orzecznictwo SN⁴¹. Z tych samych powodów za dopuszczalne należałoby także uznać ustanowienie spadkobiercy poprzez odwołanie do treści cyfrowych, tj. nagrania wideo⁴² lub dokumentu elektronicznego⁴³. Jednakże na gruncie k.c., dokonując wykładni testamentu, należy uwzględnić moment jego sporządzenia, zaś wszystkie określenia, jakie w treści tego aktu wystąpią, należy interpretować zgodnie z ich znaczeniem w owej chwili⁴⁴. Tym samym nieskuteczna byłaby późniejsza edycja albo zamiana dokumentu lub pliku elektronicznego, do którego odwołał się testator⁴⁵.

M. Załucki, *Komentarz do art. 948*, [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 1894-1895; T. Sokołowski, K. Żok, *Komentarz do art. 948*, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. III: *Komentarz. Art. 627-1088*, Legalis/el 2022, nb. 7; M. Rzewuski, *Wykładnia testamentu...*, op. cit., s. 118. Odmienne: J. Górecki, *Stosowanie reguł interpretacyjnych z art. 961 kodeksu cywilnego*, [w:] J. Glumińska-Pawlic, Z. Tobor (red.), *Prawnicze dylematy interpretacyjne*, Toruń 2011, s. 85.

³⁹ Tak też: M. Rzewuski, *Wykładnia testamentu...*, op. cit., s. 118. Autor zaznacza jednocześnie, iż warto rozważyć celowość wprowadzenia do polskiego porządku prawnego instytucji odwołań w treści testamentu do innych dokumentów. Odmienne: P. Księżak, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, s. 184.

⁴⁰ E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, op. cit., s. 113.

⁴¹ Por. zwłaszcza uchwała SN z dnia 26 lutego 2021 r., III CZP 24/20, OSNC 2021, nr 9, poz. 59.

⁴² Warte odnotowania jest, iż w literaturze postuluje się wprowadzenie do Kodeksu cywilnego testamentu w formie nagrania wideo. Zob. najszerzej: M. Załucki, *Videotestament. Prawo spadkowe wobec nowych technologii*, Warszawa 2018, s. 233-248.

⁴³ Tak skonstruowane rozrządzenie w istocie przypominałoby testament w formie elektronicznej, którego wprowadzenie do polskiego systemu prawnego postuluje się w literaturze. Zob. M. Załucki, *Współczesne tendencje rozwoju dziedziczenia testamentowego – czyli nie tylko o potrzebie wprowadzenia videotestamentu do nowego kodeksu cywilnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2012, nr 2, s. 47-52; K. Osajda, *Prawo spadkowe (w) przyszłości. Perspektywy rozwoju prawa spadkowego*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 2, s. 71-72; A. Pyrtel, *Testament w formie elektronicznego dokumentu opatrzonego kwalifikowanym podpisem elektronicznym*, „Monitor Prawniczy” 2018, nr 14, s. 772; R. Świrgoń-Skok, *Wpływ nowych technologii na zagadnienie form testamentu w polskim prawie spadkowym*, „Zeszyty Prawnicze” 2019, t. 19, nr 1, s. 135-151.

⁴⁴ K. Osajda, *Komentarz do art. 948*, op. cit., nb. 31-34; P. Księżak, *Prawo spadkowe*, op. cit., s. 186; w judykaturze: postanowienie SN z dnia 23 stycznia 2008 r., V CSK 378/07, LEX nr 515714.

⁴⁵ Testator mógłby np. sporządzić testament, w którym ustanowiłby spadkobiercami osoby wskazane w precyzyjnie określonym pliku tekstowym na komputerze, w chmurze lub przeznaczonej dla tego celu aplikacji mobilnej. Po pewnym czasie mógłby ten plik edytować, dostosowując krąg spadkobierców do aktualnych preferencji, pozostawiając sporządzony testament bez jakichkolwiek zmian. Jednakże zmiana ta byłaby skuteczna wyłącznie w przypadku zmiany lub sporządzenia nowego testamentu.

Podsumowanie

Celem poczynionych w niniejszym artykule rozważań była analiza dopuszczalności powołania spadkobiercy do spadku w sposób wykraczający poza treść testamentu. Za podjęciem tematu, obok rozważań teoretycznych, przemawiały w szczególności względy praktyczne, wynikające z pojawiających się coraz liczniej pytań o aktualny i przyszły kształt prawa spadkowego tak *de lege ferenda*, jak i *de lege lata*.

Odnosząc się zaś do sedna postawionego na wstępie pytania, uznać należy, iż zasadniczo możliwe jest ustanowienie spadkobiercy w ten sposób, że jego identyfikacja i indywidualizacja możliwa będzie wyłącznie ze wskazanym przez testatora w testamencie przedmiotem, dokumentem lub nośnikiem danych. Ani treść przepisów dotyczących rozrządzeń ostatniej woli (art. 941-948 k.c.) i powołania do spadku *per se* (art. 959-967 k.c.), ani ich cel nie sprzeciwiają się powoływaniu do spadku w formie odwołania do innego dokumentu, fotografii czy pliku cyfrowego. Nie będzie jednak skuteczne rozrządzenie testamentowe upoważniające wskazaną przez testatora osobę trzecią do desygnowania spadkobierców po śmierci spadkodawcy.

BIBLIOGRAFIA

- Bajerski, M. (2016). *Glosa do uchwały SN z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13*. „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 1: 241-254.
- Błahuta, F. (1972). *Komentarz do art. 959*, [w:] F. Błahuta et al., *Kodeks cywilny. Komentarz KC*, t. III. Warszawa: 1885-1887.
- Bystrzyńska-Fornal, E. (2004). *Oznaczenie (określenie) osoby spadkobiercy w testamencie*. „Przegląd Sądowy” 2: 55-67.
- Ciszewski, J., Knabe, J. (2019). *Komentarz do art. 959*, [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Warszawa: Lex/el.
- Dzienis, P. (2002). *Glosa do postanowienia SN z dnia 13 czerwca 2001 r., II CKN 543/00*. „Palestra” 11-12: 231-239.
- Ebke, J. (2004). *Testierfreiheit und Pflichtteilsrecht. Die Antinomie von Freiheit und Pflicht des Erblassers in familienerbrechtlicher Perspektive*. Tübingen.
- Górecki, J. (2011). *Stosowanie reguł interpretacyjnych z art. 961 kodeksu cywilnego*, [w:] J. Głumińska-Pawlic, Z. Tobor (red.), *Prawnicze dylematy interpretacyjne*. Toruń.
- Grzegorzcyk, K. (2020). *Zasada osobistości testamentu w prawie polskim*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1: 99-135.
- Gwiazdomorski, J. (1959). *Prawo spadkowe*. Warszawa.
- Gwiazdomorski, J. (1990). *Prawo spadkowe w zarysie*. Warszawa.
- Kawałko, A. (2019). *Komentarz do art. 927*, [w:] M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. VI: *Spadki (art. 922-1087)*. Warszawa: Lex/el.
- Księżak, P. (2012). *Zachówek w polskim prawie spadkowym*. Warszawa.
- Księżak, P. (2015). *Dopuszczalność darowizny na wypadek śmierci. Glosa do uchwały SN z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13*. „Państwo i Prawo” 10: 123-128.
- Księżak, P. (2017). *Prawo spadkowe*. Warszawa.

- Masiubański, J. (2014). *Glosa do uchwały SN z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13. „Rejent”* 12: 115-130.
- Niedośpiał, M. (1993). *Testament. Zagadnienia ogólne testamentu w polskim prawie cywilnym*. Kraków-Poznań.
- Niedośpiał, M. (2002). *Swoboda testowania*. Bielsko-Biała.
- Niedośpiał, M. (2003). *Glosa do postanowienia SN z dnia 13 czerwca 2001 r., II CKN 543/00. „Przegląd Sądowy”* 9: 141-148.
- Niebecka, E. (2015). *Komentarz do art. 948, [w:] A. Kidyba (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. IV: Spadki*. Warszawa: Lex/el.
- Niebecka, E. (2015). *Komentarz do art. 959, [w:] A. Kidyba (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. IV: Spadki*. Warszawa: Lex/el.
- Osajda, K. (2009). *Ustanowienie spadkobiercy w testamencie w systemach prawnych common law i civil law*. Warszawa.
- Osajda, K. (2019). *Prawo spadkowe (w) przyszłości. Perspektywy rozwoju prawa spadkowego. „Monitor Prawniczy”* 2: 66-75.
- Osajda, K. (2021). *Komentarz do art. 941, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), Kodeks cywilny. Komentarz*. Warszawa: Legalis/el.
- Osajda, K. (2021). *Komentarz do art. 948, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), Kodeks cywilny. Komentarz*. Warszawa: Legalis/el.
- Osajda, K. (2021). *Komentarz do art. 959, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), Kodeks cywilny. Komentarz*. Warszawa: Legalis/el.
- Pazdan, M. (2021). *Komentarz do art. 948, [w:] K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny, t. II: Komentarz. Art. 450-1088*. Warszawa: Legalis/el.
- Pazdan, M. (2021). *Komentarz do art. 959, [w:] K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny, t. II: Komentarz. Art. 450-1088*. Warszawa: Legalis/el.
- Piotet, P. (1978). *Schweizerisches Privatrecht. Band IV: Das Erbrecht. Erster Halbband*. Basel-Stuttgart.
- Pyrtel, A. (2018). *Testament w formie elektronicznego dokumentu opatrzonego kwalifikowanym podpisem elektronicznym. „Monitor Prawniczy”* 14: 761-773.
- Radwański, Z. (1993). *Wykładnia testamentów. „Kwartalnik Prawa Prywatnego”* 1: 5-30.
- Rakoczy, B. (2002). *Glosa do postanowienia SN z dnia 13 czerwca 2001 r., II CKN 543/00. „Przegląd Sądowy”* 10: 123-129.
- Rzewuski, M. (2014). *Podpis spadkodawcy na testamencie własnoręcznym*. Warszawa.
- Rzewuski, M. (2014). *Wykładnia słusnościowa testamentu. „Białostockie Studia Prawnicze”* 17: 227-236.
- Rzewuski, M. (2017). *Wykładnia testamentu a okoliczności zewnętrzne towarzyszące testowaniu. „Przegląd Sądowy”* 1: 106-119.
- Skowrońska, E. (1993). *Z problematyki powołania spadkobiercy w testamencie. „Palestra”* 37 (1-2): 5-15.
- Skowrońska-Bocian, E. (2004). *Testament w prawie polskim*. Warszawa.
- Skowrońska-Bocian, E., Wierciński, J. (2017). *Komentarz do art. 948, [w:] J. Gudowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. VI: Spadki*. Warszawa: Lex/el.
- Skowrońska-Bocian, E., Wierciński, J. (2017). *Komentarz do art. 959, [w:] J. Gudowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. VI: Spadki*. Warszawa: Lex/el.
- Sokołowski, T., Żok, K. (2022). *Komentarz do art. 948, [w:] M. Gutowski (red.), Kodeks cywilny, t. III: Komentarz. Art. 627-1088*. Warszawa: Legalis/el.
- Stecki, L. (1989). *Komentarz do art. 959, [w:] J. Winiarz (red.), Kodeks cywilny z komentarzem, t. II*. Warszawa: 854.
- Świrgoń-Skok, R. (2019). *Wpływ nowych technologii na zagadnienie form testamentu w polskim prawie spadkowym. „Zeszyty Prawnicze”* 19 (1): 135-151.

- Tschäppeler, H.P. (1983). *Die Testierfreiheit zwischen Freiheit des Erblassers und Gleichheit der Nachkommen*. Zürich.
- Walczak, D.J. (2021). *Sporządzenie testamentu ustnego przy pomocy środków porozumiewania się na odległość*. „Monitor Prawniczy” 19: 1019-1025.
- Wierciński, J. (2012). *Uwagi o zamiarze testowania (animus testandi)*. „Przegląd Sądowy” 7-8: 132-143.
- Wolak, G. (2014). *Darowizna mortis causa. Glosa do uchwały SN z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13*. „Rejent” 7: 117-136.
- Wolak, G. (2020). *Wykładnia testamentu a określenie osoby spadkobiercy w testamencie*. „Nowy Przegląd Notarialny” 2-3: 61-85.
- Wójcik, S. (1986). *Testament*, [w:] J.S. Piątkowski, *System prawa cywilnego*, t. IV: *Prawo spadkowe*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: 172-219.
- Wójcik, S., Zoll, F. (2015). *Testament*, [w:] B. Kordasiewicz (red.), *System prawa prywatnego*, t. 10. Warszawa: 333-419.
- Załucki, M. (2012). *Współczesne tendencje rozwoju dziedziczenia testamentowego – czyli nie tylko o potrzebie wprowadzenia wideotestamentu do nowego kodeksu cywilnego*. „Roczniki Nauk Prawnych” 2: 23-52.
- Załucki, M. (2018). *Videotestament. Prawo spadkowe wobec nowych technologii*. Warszawa.
- Załucki, M. (2020). *Komentarz do art. 948*, [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Legalis/el.
- Zdanikowski, P.M. (2021). *Gloss to the Resolution of the Supreme Court of 26 february 2021, III CZP 24/20 (on the Interpretation of the Will)*. „Review of European and Comparative Law” 47 (4): 235-244.
- Zelek, M. (2022). *Komentarz do art. 926*, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. III: *Komentarz. Art. 627-1088*, Legalis/el.
- Zelek, M. (2022). *Komentarz do art. 959*, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. III: *Komentarz. Art. 627-1088*, Legalis/el.

